

Ferdinandy György

Lábjegyzetek V.

(Kell-e egyáltalán?... – trópusi olvasólevél)

A Kortárs novemberi számát itt kaptam kézhez, a trópuson. Apró figyelmes-ség: a borítékban a folyóirat Ottlik Géának szentelt különszáma is benne volt.

Annak idején, száműzetésem éveiben, a SZER – a Szabad Európa Rádió – kül-deményeiből követtem a hazai irodalmi életet. Több mint félezer könyvet ismer-tettem az Ötágú Síp műsoraiban. Ezt a gazdag termést azonban nyilván lefölöz-ték a müncheniek. Nekem, a trópusi munkatársnak, fontos író csak elvéve jutott.

Így aztán még ma, vén fejjel is találok irodalmunk atlaszán felderítetlen, fehér foltokat. Fájdalmas felfedezések, még akkor is, ha időközben a kortárs francia és a latin-amerikai irodalomba is beledolgoztam magam.

Egy ilyen fehér folt számomra Ottlik Géza életműve. Pedig hát róla, Cipiről kamaszkorom óta tudok. Gödöllőn szomszédok voltunk, és követtem őt Budára is. Onnan, kisgyerekkorom környezetéből jártam be a piarista atyákhoz, alig két évtizeddel Ottlik mester után. Tudtam róla – mondom –, de az *Iskola a határon* soha nem került a kezembe. A Kortárs különszámánál hasznosabb karácsonyi ajándékot keresve sem kaphattam volna a trópuson.

A kiadvány – mi tagadás! – meglepett. Leginkább az, hogy nem ad közre az ünnepelttől egyetlenegy, még oly rövidke szöveget sem. Megszoktam, hogy a műből magából vonom le a következtetéseimet.

Van viszont ebben a díszes kiadványban tucatnyi tanulmány, emlékirat, esszé – valamennyi kiváló irodalmárok tollából, tartalmasan és ünnepélyesen. Az én számomra Borbély László írása a legérdekesebb. Az általa körülírt létállapot: az önismeretre való törekvés (a meditáció) írói megfogalmazása tette számomra első ízben érdekessé Ottlikot. (Megörültem annak is, hogy nem én vagyok az egyedü-li, aki az írásművek ún. *mondanivalójától* ódzkodom.)

Kétségeim akkor támadtak, amikor Tandori és Ottlik egybevetése alkalmával Thimár Attila idézi a „Hajnali háztetők” címadó kulcsjelenetét. Ez – írja – 20. századi irodalmunk legsúlyosabb, legizgalmasabb jelene. Felteszi ugyanis a kérdést: szükség van-e a művészetekre, és kell-e egyáltalán valamit csinálni az életben?

„Miért kellene?” – így az ottliki szöveg, és a két beszélgető ott, a Kecskeméti utca sarkán, vidáman összenevet. Hát igen, miért?! Éppen tegnap este mondta munkájából hazatérő fiam (szakterülete a gyermek- és családvédelem), hogy egy illegális bevándorló újszülött gyermekét megették a patkányok.

Értem én, hogy szerencsésebb égboltok alatt írókollégáim bridzzsel, lovizással ütik el az időt. De azt, ha alkotásaikban minden tennivaló elvetésére (megmosolygására) ösztökélnék, már nehezebben viselem. Ezt a világnézetet akarják a szerkesztők átadni az Ottlik-émléknapok diákjainak? Vagy mi, művészek, „különös emberek” lennénk? Minket még erre is feljogosítana az a valami, amit tehetségnek nevezünk?

Persze mit tudunk mi, boldog belvárosiak arról, hogy míg mi békésen blattolunk, kint, a nagyvilágban a patkányok megeszik az újszülötteket?!

Megváltoztatni – tudom – nem lehet a világot. De tenni valamit – már csak saját ember mivoltunk (méltóságunk) védelmében is – kell és lehet. Gyanítom persze, hogy Ottlik mai méltatói csak az átkosban beléjük sulykolt (elkötelezett) féligazságok hatására védik az irodalom öncélúságával kapcsolatos, modernnek (nyugatinak) képzelt tévhiteket. De kérem, felejtsék el ezt a rosszmájú észrevételemet!

Régen rossz lenne, ha – hazaiak versus trópusiak – mindenben egyetértenénk. Ami engem illet – jobb későn, mint soha! –, a róla írottak után most már el kell olvasnom Ottlikot.

(Húsz éve történt... – Az Éditions In Fine antológiája)

Modern prózánk franciaországi bemutatkozása alaposan megváratta magát. Érthető módon izgalmas próba tehát az In Fine kiadó harminc kortárs magyar író bemutatkozó tekintélyes kötete.

A szerkesztés munkáját Szende Tamás végezte, ő az előszó szerzője is. Munkájában népes fordítógárda segítette, a magyar olvasó számára – az egyetlen Kassai György kivételével – ismeretlen, új nevek. Kellemes meglepetés, hogy a fordítások szinte kivétel nélkül jó színvonalúak.

Mint minden hasonló vállalkozásnál, itt is eljátszhatnánk vele: ki az, aki ebből a harmincas gárdából kimaradt. Csak így kapásból Lázár Ervin és Szakonyi Károly jut eszembe, vagy a francia olvasó számára nem is egészen ismeretlen Kertész Imre és Domahidy Miklós.

Ettől azonban – ha foghíjas is – még lehet gazdag és izgalmas ez a szövegyűjtemény. Az indító írás, Bodor Ádám Részlege, példának okáért franciául is lélegzetelállító. Ugyanez elmondható Grendel Lajos vagy Krasznahorkai László bemutatkozására is. Ha francia kiadó lennének, elsősorban tőlük kérnék ma kéziratot.

Régi tapasztalat, hogy a nyugati olvasót nem az érdeklő irodalmunkban, ami benne a mi számunkra „nyugati”. A hatvanas években például Molnár Zoltán egy elbeszélését emlegették a legszívesebben a párizsiak. A sztori: az 1946-os államosítások idején az új igazgató átveszi a gyárat, amelyben előző nap még mint egyszerű munkás dolgozott.

Francia szemmel az In Fine kötetében is Darvasi László (Koller, a férj) vagy Tar Sándor (Lassú teher) a legizgalmasabb.

Alapjában véve tehát nem kifogásolható a szereplő írók névsora, nem mindig ügyes azonban a válogatás: az, hogy melyik írásával szerepel valaki. Több részt-

vevő ugyanis nem azt válogatta bele ebbe az antológiába, ami a legelőnyösebben képviselhette volna írásművészetét. Egy-egy ilyen esetben a szerkesztő felülbírálhatta volna a válogatást. A „Latroknak is játszott” vagy a „Virágos katona” bármelyik részlete jobban képviselhette volna a kitűnő Gion Nándort, mint a francia antológiában közreadott szöveg.

Vannak prózánkban olyan jelenségek is, amelyek a francia olvasó számára a legteljesebb mértékben közömbösek. Ilyen például a pótcelekvések irodalma vagy a véresen komolyan vett „lelkizés”. Más írások túlon túl helyi érdekűek. Írójuk válogatásában – mint azt a szerkesztő meg is jegyzi – még fellelhetők negyvenéves elszigeteltségünk nyomai.

A gyakori nyugati referenciák talán még ennél is zavaróbbak. Idegen nyelvű vendégszövegek használata a francia prózában ritkaság – a francia olvasó nem is érti meg. Amikor pedig nyugati hátterekkel él egy elbeszélés, az csak nekünk, itthoniaknak egzotikum. Franciául legfeljebb valami Baedeker-jelleget ad.

Mindez azonban nem változtat a lényegen: a szerkesztő és a fordítógárda gigászi feladatot oldott meg, és ezt nem lehet eléggé megköszönni nekik. Az In Fine antológiája mérföldkő: újabb panorámák kiindulópontja lehet.

(Elfelejtett irodalom...)

Írók lámpafénynél. Szakonyi Károly válogatása, Magyar Írók Egyesülete kiadása, 280 oldal, Budapest, 2013.

Ez az antológia olyan írókat sorakoztat fel az Orosz István portréival illusztrált csinos kötetben, akik kortársaink voltak, de már több-kevesebb ideje nem élnek, így aztán a fiatalabb nemzedék előtt ismeretlenek.

Huszonöt prózairó a múlt század közepéről, akikről napjainkra teljesen elfeledkezett az irodalmi élet. Olyannyira, hogy nemrég megjelent Irodalmunk Történeteiben a huszonötből tíznek még a neve sem kerül megemlítésre, heten pedig egy-egy mondattal szerepelnek, többnyire egy-egy megfilmesített írásuk miatt. Tehát, alig egyharmadukról lehet elmondani, hogy a múlt század ezeroldalas felmérésében – benne van.

Annak idején a SZER (a Szabad Európa Rádió) Ötágú Síp című műsorában a születő, új magyar irodalom ismertetése volt a feladatom. Ha jól emlékszem, közel félezer könyvet recenzáltam alig tíz év alatt. Régi ismerősöm tehát az antológia úgyszólván valamennyi írása. Számomra érzelmes utazás ez a kis kötet.

Vannak benne személyes ismerősök, mint Lázár Ervin, Gerelyes Bandi vagy Tamási Áron, másoknak – Mándy Iván, Gelléri Andor Endre – fél évszázad óta őrzöm köteteit. A felsorolás természetesen hiányos. Ha saját rangsor felállítására szottyanna kedvem, Kardos G. Györggyel, az Avraham Bogatir-trilógia nagyszerű szerzőjével illene kezdenem.

A meglepetést a sematizmus évtizedeiben jelentkező fiatal írók okozzák. Az olyan novellisták, mint a mára teljesen ismeretlen Szabó István vagy Galambos

Lajos. A mai olvasót meg fogja lepni, hogy milyen érett, színvonalas prózát írtak a cenzúra és az öncenzúra éveiben is ezek a pályakezdő fiatalok.

A szerzőket bemutató portrék – megannyi remekbe szabott mini esszé – Szakonyi Károlyt, a pályatársat dicsérik. A felidézett közös emlékek színessé, élvezetessé teszik ezt a bemutatkozást.

Akiket vonz az ilyen időutazás, és akik egy szép, értékes ajándékkal kívánják meglepni ismerőseiket, itt az alkalom! Csak ajánlani tudom ezt a rendhagyó kötetet.

(A bögőmasina...)

Az országút a farmtól alig fél mérföldnyire kanyarog, de ilyenkor éjjel szünetel a közlekedés. Éjjel után a nádasban már csak egy-egy vadmadár moccanog.

– Aludj jól! – áll fel a fiam.

A *sierrában* hosszúak az éjszakák.

– És meg ne ijedj – teszi hozzá –, ha rázendít a bögőmasina!

Valamikor, még a század elején, belefordult az árokba egy szomszédgyerek. Az anyja pedig hosszú évekig hordta ki ide, a kanyarba a virágot. Ma már ő sem él, de a zokogását minden éjjel visszhangozza a nádas. Már fel sem ébrednek rá a környékbeliek.

Hajnaltól ráül a völgyre a pára, kint az úton felzúgnak a motorok. Megjön Miguel is, érzem a szobába szivárgó kávéillatot.

Mosolygós, tisztaszemű ember, be van fáslizva a karja.

– Meglőtték! – von vállat a fiam.

Hogy mikor? Legyintenek. Annak már sok éve. Csak így, apránként szedik ki a söréteket.

– Az orvosok? – kérdezem, és ezen jól nevetnek.

Itt fent a kordillérán nincsenek orvosok.

Mennek, ellátják a lovakat. Miguel nem beszédes. Volt valami vita a szomszédok között. Valami összezördülés. De ezt is csak a fiamtól tudom.

Flinta minden háznál van ezen a vidéken. Ha kell, leakasztják. Féltekenyek. Őrzik az asszonyokat.

Ő, Miguel, megúsza ezzel a lövéssel. A halottakat elkaparják, nem viszik bíróságra a nézeteltéréseiket. A hatóság pedig nem jön utánuk ide.

– Bicskával! – mutatja a fiam.

A telep alig húsz kilométer. De ott is csak egy templom és egy kocsmá van. Meg egy emelvény, ahová minden szökőévben felmászhatnak a politikusok. Aznap lejönnek a hegyről a népek. A kocsmában aznap ingyen fogyasztanak.

Az udvaron minden héten megáll az iskolabusz. Egy nagy, sárga tragacs. Kéménye van. Beteg gyerekeket hoznak: fogyatékosokat.

A farmon nincsenek paripák. Itt csak vén, kimustrált állatokat tartanak. A vágóhídról hozzák el a halálra ítélt igáslovakat. A gyerekeknek – mondják – jót tesz a lovaglás. Megváltoznak néhány hónap alatt.

– Ebből élünk! – von vállat a fiam.

Nem mondják, de látom: szeretik ezeket a szomorú gebéket. Ide nem oson be semmiféle vadállat. A Vérszopó – a *Chupacabras* – csak azokat riogatja, akik kecskét tartanak.

Hát csak így. Reggel kihajtják, este megitatják a lovakat.

– Aludj jól! – áll fel éjjél felé a fiam.

Elmúlt ez a nap. Kint a kanyarban felsír a bőgőmasina. Elnyújtott, hosszú üvöltés. A fájdalomnak hosszú utóélete van.

(Járt közöttünk egy angyal...)

Egyik utolsó írása olyan emberekről szól, akik minden kilátástalanság ellenére „mindig megkapaszkodnak – ki tudja, miben.” Aznap, 2013 decemberében, úgy tűnik, neki már nem volt miben megkapaszkodnia. Wutka Tamás, a finomtollú esszéista önkezeléssel vetett véget életének, fiatalon, alig hatvanévesen.

Szerény, csendes ember volt, önzetlen, hű barát. Betegsége sok mindenben megakadályozta. Szótlatlanul viselte, nem panaszkodott. Szégyellte volna másokat terhelni vele.

Önálló kötetei gondolattöredékek. Már címükben is (*Minden hiába, Mindent tudunk, Búcsúpillantás az irodalomra*) előrevetítik egy magányos, desperált ember végzetét.

Élete utolsó éveiben többször is elhozta nekem folyóirata, a *Lyukas óra* számait. Megebédeltünk, beszélgettünk egy keveset. Búcsúlevelében azt írja, nem folytatja tovább. „Amit szerettem volna, nagyjából átéltem – nincs miért szomorkodni” – fejeződik be ez a kézírásos levél. „Éljetek örömmel, amennyire lehet!”

Soha senkiről nem volt egy rossz szava, ahol tudott, segített. Halkan, észrevétlenül, mintha nem is lett volna jelen.

Hát igen. Járt közöttünk egy angyal. Örömmel élni – nekünk, akik a barátai voltunk, egyre nehezebb.